

ОСОБЛИВОСТІ РОЗГЛЯДУ СПОРІВ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Вирішення спорів з питань соціального забезпечення — одна з найважливіших гарантій реалізації права на соціальний захист, забезпечення принципу верховенства права у соціально-забезпечувальних відносинах. Серед сукупності правових спорів спори з права соціального забезпечення посідають самостійне місце. З'ясування їх сутності, правової природи й особливостей, ролі в гарантуванні права на соціальний захист набуває безпосередньої практичної значущості й становить певний теоретичний інтерес.

Стосовно законодавства про соціальне забезпечення слід зазначити, що деякий час (до прийняття національного законодавства) не підлягали розгляду в судах справи по спорах, які виникали при його застосуванні. Тому практично ці питання у науці не виникали і до цього часу вони не розроблялись.

Право на соціальне забезпечення може бути захищене в суді. Конституція встановлює, що норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і громадянина безпосередньо на підставі Конституції гарантується (ст. 8).

Конституція гарантує право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна (ст. 55).

Окрім наведених конституційних положень, право на судовий захист передбачено окремими законами про соціальне забезпечення. З цього приводу також доречно ознайомитись з положеннями цивільно-процесуального законодавства, спрямованими на створення належного юридичного механізму судового захисту. Закон передбачає право громадянина звернутися до суду зі скаргою, якщо громадянин вважає, що рішенням, дією або бездіяльністю органу державної влади, органу місцевого самоврядування, посадової і службової особи порушено його права, свободи чи законні інтереси. До рішень, дій або бездіяльності, що підлягають оскарженню, належать, зокрема, колегіальні або одноособові рішення, дії або бездіяльність, у зв'язку з якими особа вважає, що порушені або порушуються її права, свободи чи законні

інтереси, створені або створюються перепони для реалізації нею своїх прав та свобод або що вжиті заходи щодо реалізації її прав є недостатніми. В той же час слід зазначити, що посадові особи несуть відповідальність за невиконання лише тих обов'язків, які було на них покладено законами або іншими нормативно-правовими актами. Тобто не можна сподіватися на судовий захист таких прав у сфері соціального забезпечення, котрі лише проголошені, але для їх забезпечення не встановлено у нормативно-правових актах відповідних юридичних обов'язків конкретних суб'єктів.

Водночас заслуговує на увагу таке положення: протоколом першим до Європейської конвенції передбачено право людини на власність. Європейський суд з прав людини, розглядає право на пенсію як право власності. Таке тлумачення дозволило розглядати у цьому Суді справи про захист права на виплату пенсії.

Сьогодні науковці одностайно вважають, що оскільки законодавство з питань соціального забезпечення не кодифіковано, користуватись ним дуже важко. Це є однією з причин постійного збільшення кількості звернень до суду.

Оскільки на всі правовідносини, що виникають в державі, поширюється юрисдикція судів, то будь-яке порушене право може бути захищене в судовому порядку. Тому, якщо, наприклад, управління по труду та соціального захисту або Пенсійний фонд відмовляє людині в наданні певного виду послуг або в призначенні пенсії, вона може в будь-якому випадку звернутись до суду за захистом.

Ст. 46 Конституції України гарантує право громадян на соціальний захист, однак, аналізуючи законодавчу діяльність Верховної Ради України, приходимо до висновків, що при прийнятті законів про бюджет, систематично порушується або обмежується право громадян на соціальний захист різними шляхами: систематично зупиняється дія окремих законів в частині надання пільг, компенсацій, гарантій. Це основна причина звернень громадян до суду. Більш того, зазначені підстави неодноразово були підставою для розгляду цих питань Конституційним Судом України. У ст. 64 Конституції вичерпно визначено такі випадки, а саме, передбачено, що в умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватись окремі обмеження прав і свобод людини із зазначенням строку дії обмежень. Проте практика законодавчого органу відходить від даної норми і обмежує право громадян на соціальний захист щорічно. Неодноразовий розгляд справ Конституційним судом за зверненнями суб'єктів права на конституційне подання свідчить про те, що окремими рішеннями зазначеного суду визнавались деякі положення законів про Державний бюджет України щодо зупинення або обмеження пільг, компенсацій і гарантій такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними).

Законодавством України передбачено соціальний захист окремих категорій громадян. Такий захист має додатковий характер і стосується тільки чітко визначених категорій громадян. Юридичний спосіб, за допомогою якого здійснюється такий соціальний захист, — це надання соціальних пільг. Пільги — це завжди покращення становища особи порівняно з іншими особами, що мають права у певній сфері (галузі). Світова практика свідчить, що пільги можуть застосовуватися, але обсяги таких пільг мають бути оптимальними, їх критерії мають бути встановлені у законі, і при цьому має бути дотримано принципу соціальної справедливості щодо забезпечення прав у цілому для населення або його частини.

За інформацією Міністерства соціальної політики України, в Україні майже 13 млн. людей мають право на пільги. Причому одна особа може мати декілька статусів, що дають їй право на пільги, доплати, преференції допомоги тощо. Всього видано близько 26 млн. посвідчень, що засвідчують відповідний статус пільговика. Повне забезпечення соціальних пільг вимагає 120–140 млрд. грн., що становить половину Державного бюджету України.

Законодавство про пільги налічує понад 50 законодавчих актів, водночас не має єдиного нормативно-правового акта про соціальні пільги. Каталог пільг, що передбачені у цих актах, налічує більше 600 видів пільг.

У рішеннях Конституційного Суду України неодноразово підкреслювалося, що пільги, компенсації, гарантії є необхідною складовою конституційного права на достатній життєвий рівень, за яким кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї (ст. 48 Конституції України), тому звуження змісту та обсягу цього права шляхом прийняття нових законів або внесення змін до чинних законів за ст. 22 Конституції України не допускається.

Практика зарубіжних країн свідчить, що пільги за професійним статусом, як правило, не передбачаються, оскільки презюмується, що заробітна плата працівника будь-якої категорії має забезпечувати гідний рівень життя йому та членам його сім'ї і надавати можливість самостійно оплачувати усі необхідні житлові, побутові, медичні та інші послуги. Стосовно пільг за соціальним статусом, то такі пільги передбачаються у законодавстві. Водночас, по-перше, вони існують як державна соціальна допомога, яка надається після перевірки ступеня нужденності особи, по-друге, надаються у формі грошової допомоги (житлова допомога, допомога на оплату освітніх послуг, гранти на навчання, допомога на батьків-одинаків тощо), натуральної допомоги (забезпечення молоком та вітамінами дітей до 5 років і вагітних жінок, забезпечення необхідними предметами домашнього вжитку і паливом), субсидії (на проїзд у громадському транспорті, на житло) або відшкодування необхідних витрат (на медичне обслуговування, опалення житла для пенсіонерів) тощо.

Право на соціальний захист в Україні може бути захищене в адміністративному і судовому порядку.

В адміністративному порядку спори розглядаються органами, які наділені відповідною компетенцією щодо надання пенсій, соціальних допомог, соціальних послуг, Пенсійним фондом України та його управліннями, фондами загальнообов'язкового державного соціального страхування, управліннями праці та соціального захисту державних адміністрацій, Міністерством соціальної політики України та ін.

Важливо також підкреслити позицію Суду, що економічні проблеми не дають підстав для невиконання обов'язку, державний орган не вправі посилатися на відсутність фінансових засобів для виправдання невиконання судових рішень про виплату сум заборгованості.

Отже, це є ще одним доказом того, що норми, закріплені Конституцією держави, повинні застосовуватись на практиці, а не залишатись звичайними деклараціями. І у випадку, якщо гарантії реалізації права не діють на практиці, потрібно захищати це право в судовому порядку.

ПРИМІЧ Д. В.

Національний університет «Одеська юридична академія»,
асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення,
кандидат юридичних наук

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ЯК СУБ'ЄКТИ ПРАВА НА КОЛЕКТИВНІ ПЕРЕГОВОРИ І УКЛАДАННЯ КОЛЕКТИВНИХ УТОД

У системі соціального діалогу держава виступає, з одного боку, як роботодавець, а з іншого — як носій загальнодержавних інтересів у формуванні реалізації соціальної та економічної політики, регулюванні трудових, соціальних, економічних інтересів. Інтереси держави у системі соціального діалогу представляють органи виконавчої влади.

У сучасній науці трудового права правовий статус державних органів як суб'єктів трудового права досліджують С. М. Прилипко, О. М. Ярошенко, Л. І. Лазор, А. М. Слюсар, І. І. Шамшина, К. В. Гончарова та ін.

Як відзначають С. М. Прилипко і О. М. Ярошенко, діяльність держави, в тому числі й у сфері праці, відповідно до принципу поділу влади здійснюється в трьох основних формах. Законодавча форма діяльності полягає в розробці та прийнятті законодавства про працю; виконавча — у нагляду та контролі, прийнятті актів управління; юрисдикційна — в участі органів у вирішенні індивідуальних та колективних